

УДК 330.341.1

Буханець В.В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки, організації
та управління підприємствами
Криворізького економічного інституту
Криворізького національного університету

КОНЦЕПТУАЛЬНА ЛОГІКА ДОСЛІДЖЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

CONCEPTUAL LOGIC OF RESEARCH OF ENTERPRISE DEVELOPMENT POTENTIAL

АНОТАЦІЯ

Дана наукова стаття присвячена результатам дослідження взаємозв'язку категорій потенціалу та розвитку підприємства. На основі використання методології концептуального аналізу визначено авторську логіку розуміння потенціалу підприємства в контексті трансформації сутності ресурсів на основі їх співвідношення зі здатностями та можливостями. Визначено контекст подальшого концептуального дослідження потенціалу розвитку підприємства.

Ключові слова: потенціал, розвиток, потенціал розвитку підприємства, здатності, можливості.

АННОТАЦИЯ

Данная научная статья посвящена результатам исследования взаимосвязи категорий потенциала и развития предприятия. На основе использования методологии концептуального анализа определено авторскую логику понимания потенциала предприятия в контексте трансформации сущности ресурсов на основе их соотношения со способностями и возможностями. Определен контекст дальнейшего концептуального исследования проблематики формирования и использования потенциала развития предприятия.

Ключевые слова: потенциал, развитие, потенциал развития предприятия, способности, возможности.

ANNOTATION

This article focuses on the results of scientific research vzayemovz'yazku categories and potential development of the company. On the basis of the methodology of conceptual analysis the author's understanding of the logic capacity of enterprises in the context of the transformation of nature resources based on their relationship with abilities and capabilities. Defined context further conceptual research potential of the company.

Keywords: potential, development, enterprise development potential, ability, opportunity.

Постановка проблеми. Тенденції постіндустріальної (знаннєвої, мережевої, клієнтоорієнтованої і, зрештою, просто «нової») економіки зумовлюють об'єктивні зміни в процесах розвитку сучасних підприємств. Еволюція відбувається в напрямі послаблення прямого протистояння учасників ринкових відносин. Якщо раніше конкуренцію сприймали як стан «війни» між конкурентами, то зараз спостерігається поступове зміщення акцентів з прямої конкурентної боротьби на виявлення можливостей розвитку підприємств за рахунок налагодження співпраці між потенційними конкурентами в різних формах. Тобто, змінюються пріоритетні форми та архітектура потенціалу як основи розвитку підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика дослідження потенціалу розвитку підприємств представлена в наукових працях Б. Бачевського, Т. Гузенко, І. Заблюдської, В. Іванова, О. Кохась, Н. Краснокутської, Р. Лепа, О. Олексюка, І. Отенко, Н. Педченко, О. Решетняк, І. Рєпіної, О. Федоніна, С. Хмелевського та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Контекст дослідження як правило передбачає певний підхід (ресурсний, заснований на здатностях, цільовий, процесний, системний, інш.) або розгляд проблеми в аспекті видових потенціалів (виробничого, фінансового, інноваційного, трудового і т.д.). З урахуванням змін змістовного наповнення базових категорій, що формують сутність потенціалу підприємства (ресурси, здатності) та враховуючи системні ознаки розвитку як філософської та економічної категорії в статті представлена авторська концептуальна логіка дослідження потенціалу розвитку підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній науковій економічній літературі змістове наповнення категорії «потенціал розвитку підприємства» є неоднозначним та досить часто в контексті визначення підмінюється (або ототожнюється) сутністю «потенціалу підприємства». Для розкриття економічної природи потенціалу розвитку підприємства використаємо методологію концептуального аналізу, яка останнім часом популяризується в економічних дослідженнях. З. Кучкаров зазначає «...методи концептуального аналізу успадковують, узагальнюють, інтегрують та розвивають досягнення ряду усталених дисциплін, і, як наслідок, складають самостійний предмет дослідження, розробки і практичного застосування» [1]. Основним призначенням концептуального аналізу є побудова такої логіки яка кодує семантичні зв'язки між концепціями. Відправною точкою даної статті є узагальнення наукових підходів та визначення базового наповнення сутності категорій «потенціал підприємства» та «розвиток підприємства» та розробка на їх основі іманентних характеристик потенціалу розвитку підприємства.

Незважаючи на велику кількість теоретичних досліджень сутності потенціалу підприємства, дана категорія з точки зору змістовного наповнення є невизначеною та такою, що постійно перебуває в центрі наукових дискусій. Узагальнення наукової сутності «потенціалу підприємства», було проведено на основі морфологічної декомпозиції з метою визначення підходів до інтерпретації на основі ключових слів: ресурси (О. Анчишкін, О. Добкіна, В. Пастухова, І. Репіна,); можливості, здатності (Б. Бачевська, О. Коренков, Н. Краснокутська, І. Отенко, І. Школа); відносини (І. Джаїн, Л. Самоукін); сукупність (І. Отенко, О. Олексюк, Н. Педченко). Спільною характеристикою усіх підходів є те, що основою потенціалу підприємства є його ресурси, однак їх змістовне навантаження частіше зводиться як до факторів виробництва, незалежно від контексту дослідження наукової проблематики потенціалу. Така інтерпретація сутності ресурсів підприємства не розкриває їх змістовного навантаження, яке є притаманним їм в умовах динамічного розвитку інноваційно-інформаційної економіки. Основні висновки сучасної теорії стратегічного менеджменту дозволяють впевнено говорити про те, що сьогодні ресурси підприємства, за своєю сутністю є відмінними від трактування ресурсів, яке панувало в економічній теорії ХХ ст. Така відмінність пояснюється особливою роллю людини в системі інноваційно-інформаційної економіки, що є результатом гуманізації та інтелектуалізації, які супроводжуються все зростаючою невіддільністю матеріальної складової ресурсу від знань людини, що використовує його для виробництва продукції або надання послуг [2, с. 5]. Інтелектуалізація сутності ресурсів в економічній теорії є тим визначальним вектором, який зумовлює зміни в методології дослідження ресурсів підприємства. Так, класичний ресурс «земля» перетворюється на «можливості щодо використання землі», «капітал» – на «можливості щодо використання капіталу» тощо. Розуміння ресурсів як можливостей піднімає її на рівень стратегії підприємства. Саме з позиції розуміння ресурсів підприємства як можливостей його розвитку зумовлюють подальші дослідження в контексті стратегічного менеджменту підприємства.

Дослідження ресурсу з одного боку, як результату діяльності підприємства, з іншого –

як потенціалу забезпечення поставлених цілей, спричиняє зміщення акценту з «результатів» на «потенціал» і змінює сутність ідеології менеджменту: з орієнтації на коротко-середньострокову перспективу – на стратегічно орієнтоване управління. Така переорієнтація менеджменту на рівні підприємства корелюється з глобальними змінами у світовій економіці ХХІ ст.: вичерпанням ресурсів, що є «втіленням результатів діяльності» і пошуком «ресурсів» для забезпечення досягнення цілей у майбутньому [3; 4].

«Потенціалізація» ресурсу пов'язана в першу чергу з розширенням діапазону напрямів продуктивного їх використання. Так, Дж. Барні визначає ресурси як активи, здатності, організаційні процеси, фірмові атрибути, інформацію, знання і т.п., які контролюються підприємством і дозволяють йому розробляти і застосовувати стратегії, що забезпечують підвищення їх продуктивності [5]. Крім того, у рамках ресурсної концепції формується уявлення про те, що призначення здатностей полягає в підвищенні продуктивності інших ресурсів на основі їх складних комбінацій для перетворення факторів виробництва в економічні результати. У теорії стратегічного менеджменту існують альтернативні точки зору щодо трактування понять «ресурсів» і «здатностей». Перша з них вкладає в поняття «ресурсу» найбільш широкий зміст та об'єднують у ньому «ресурси», «здатності», «можливості». У даному підході здатності є особливими, вбудованими, неперемишуваними і специфічними ресурсами, які дозволяють підприємству використовувати ті ж фактори виробництва, що і його конкуренти, але перетворювати їх у продукти та/або послуги, що відрізняються більш низькими витратами, кращою якістю і т. д [6, с. 55]. Друга точка зору чітко розділяє поняття «ресурсів» та «здатностей», віддаючи пріоритет у створенні стійких конкурентних переваг організаційним здатностям підприємства. Ми не будемо деталізувати авторську позицію стосовно проблематики визначення співвідношення понять «ресурси – здатності», а представимо авторську логіку концептуального розкриття змістовного наповнення категорії «потенціал підприємства», яку візуалізовано на рисунку 1.

Щодо розкриття категорії «розвиток підприємства», то в сучасній науковій літературі не припиняються дискусії стосовно сутності терміну «розвиток». У даний час поняття «розвиток» у різних аспектах вивчається багатьма науками, асоціюючись із циклічністю або спрямованістю (лінійною або нелінійною) процесуальних змін; їх одно- або багатовекторністю; однозначною детермінованістю розвитку або можливістю альтернатив; з еволюційним або стрибкоподібним характером політико-економічних та соціокультурних змін; з мірою їх штучності і природності. Найбільш за-

Рис. 1. Концептуальна логіка змістовного наповнення категорії «потенціал підприємства»

Розробка автора

гальне сучасне філософське поняття розвитку пов'язане з якісними змінами об'єктів, появою нових суспільних форм, нововведень, а також з трансформацією внутрішніх і зовнішніх зв'язків цих об'єктів. У загальному випадку розвиток включає в себе зростання, розширення, вдосконалення, якісні зміни і може розглядатися як сукупна зміна у взаємозв'язку кількісних, якісних і структурних категорій у матеріальній чи ідеальній системі. Можна сказати, що розвиток має суб'єктивно-об'єктивну природу, яка виявляється в тому, що в процесі розвитку змінюються окремі характеристики (якісні, кількісні, структурні) досліджуваних об'єктів, при збереженні цілісності їхнього існування в зовнішньому середовищі; відбуваються зміни які залежать, так і не залежать від суб'єкта впливу та учасників процесу, і мають суб'єктивну оцінку значущості.

Серед ключових рис розвитку найчастіше вирізняють спрямованість, закономірність, незворотність, єдність якісних і кількісних змін, взаємозв'язок прогресу і регресу, суперечливість, циклічність та розгортання в часі. Саме таке філософське підґрунтя послугувало змістовним наповненням більшості трактувань розвитку в працях зарубіжних і вітчизняних науковців. Філософська наука визначає, що, на відміну від простих явищ руху, зумовлених винятково дією зовнішніх сил, розвиток являє собою природний процес самоорганізації, коли внутрішній стан системи стає джерелом якісних покращень, іманентною складовою її існування [7, с. 55].

У теорії розвитку можна виділити ряд сумнівних положень і догм, основними з яких є такі. Припущення про прискорення темпів розвитку, про зв'язок розвитку зі збільшенням компонентів системи, ускладненням й удосконалюванням їхніх взаємозв'язків, про спрямованість розвитку від нижчого до вищого. Значна кількість науковців підтримують точку зору про односпрямованість процесу розвитку, що, зокрема, знаходить вираження в міркуваннях про «спіраль розвитку», незалежно від того, розглядають її як збіжну або розбіжну. Але, як відомо, більшість процесів реального світу є нелінійними, тоді як всі вищенаведені положення беруть початок в обмеженні процесу розвитку одним лише прогресом. У дійсності розвиток реальних систем немонотонний та включає не тільки прогресивні напрями, але і деградаційні (руйнівні, які згодом можуть змінитися прогресом, а можуть і спричинити крах системи) [8].

Систематизація досліджень сутності категорії «розвиток підприємства» дозволяє говорити про її поліваріантність та дискусійність. Науковці визначають такі понятійні межі досліджуваної категорії:

– як процес змін та переходу з одного якісного стану в інший (В. Власенко, А. Гапоненко, О. Гребешкова, Н. Касьянова, І. Панова, А. Пилипенко, Л. Шимановський-Діанич);

– як фаза зростання його життєвого циклу (І. Адісес, Л. Петренко);

– як подолання суперечностей (Л. Лігоненко);
– як узгодження інтересів економічних суб'єктів (Я. Берсуцький, Н. Лепа, Т. Клебанова) [9].

З огляду на зазначене надалі під розвитком підприємства ми будемо розуміти перехід системи господарювання в новий стан унаслідок незворотних, спрямованих, закономірних змін зовнішнього та внутрішнього середовища. Першопричини змін на підприємстві пояснюються на основі наступних теорій. Екстерналістська теорія, базується на тому, що першопричини змін будь-якої соціокультурної системи, у тому числі підприємства, перебувають за межами самої системи. Прихильники даної теорії визнають, що організація сама по собі не має здатності до спонтанної зміни і без впливу зовнішніх сил залишається статичною [7, с. 64].

На відміну від екстерналістської основою теорії іманентних змін є те, що певна система перетворюється внаслідок її невід'ємної властивості змінюваності виходячи з власних можливостей і ресурсів. При цьому зовнішні чинники (системи, що іманентно трансформуються) розглядаються як додаткові, а процеси вдосконалення організації базуються на пошуку можливостей для розвитку її потенціалу.

Інтегральна теорія пояснює природу змін в організації як результат взаємодії внутрішніх і зовнішніх сил. Однак, якщо ці сили розглядаються як однопорядкові, то можна говорити про її еkleктичний характер і приреченість на суперечливість й алогічність пояснення спостережуваних фактів. Лише в умовах розумного синтезу зовнішніх та внутрішніх чинників змін, що ситуаційно фіксують причинно-наслідкові зв'язки дозволяють говорити про те, що інтегральна теорія стає дієвою з точки зору пояснення досліджуваної проблематики.

Говорячи надалі про потенціал розвитку підприємства ми не будемо його ототожнювати з конкретним терміном, а лише зазначимо наступне. Розвиток підприємства як економічної системи здійснюється на основі його потенціалу, який можна представити в такому вигляді:

$$\sum_{i=1}^n P_i > \sum_{i=1}^n (R_{1i} + R_{2i}), \quad (1)$$

де P_i – потенціал підприємства, що визначається його ресурсами та здатностями в i -й функціональній сфері ;

R_{1i} – потенціал зовнішнього дестабілізуючого впливу;

R_{2i} – потенціал внутрішнього дестабілізуючого впливу.

Така нерівновага пов'язана з внутрішньою здатністю та зовнішньою адаптаційною спроможністю підприємства змінюватися через ресурси та їхні властивості, комбінувати синергетичні конфігурації, долати суперечності у вигляді структурної вираженості [10, с. 27] та забезпечувати перехід на якісно новий рівень.

На кожній стадії свого розвитку підприємство нарощує потенціал, з урахуванням його накопичення на попередніх стадіях. Цей процес можна представити в такому вигляді:

$$P_j = \sum_{i=1}^m (P_{ij} \times k_{j-1}) \rightarrow \max, \quad (2)$$

де P_j – потенціал підприємства на j -му етапі його розвитку;

P_{ij} – сума i -х ресурсів підприємства на j -му етапі розвитку;

k_{j-1} – коефіцієнт впливу попереднього етапу розвитку на наступний.

Потенціал розвитку підприємства реалізується через сукупність принципів: принцип динамічної рівноваги виступає як передумова функціонування підприємства, реалізується шляхом створення необхідного балансу рівнодіючих сил, механізму постійного оновлення, адаптації до умов відповідності між елементами потенціалу; принцип переважного розвитку передбачає, що підприємства прагнуть забезпечити його на основі раціоналізації використання його потенціалу; принцип змінюваності полягає в тому, що розвиток підприємства здійснюється не безпосередньо та прямо, а за допомогою зміни його потенціалу.

Висновки. Узагальнюючи результати концептуального аналізу термінів «потенціал підприємства» «розвиток підприємства» можна говорити про те, що розвиток сучасних концепцій стратегічного менеджменту зумовлює необхідність нової методології дослідження потенціалу розвитку підприємства. Це зумовлено, перше за все, зміною змістовного наповнення базових категорій, що формують контекст дослідження досліджуваної наукової проблематики. Так зміни в трактуванні сутності «ресурсів підприємства», співвідношення понять «можливості – здатності – ресурси» вносять зміни в змістовну архітектуру потенціалу підприємства та його роль процесах розвитку на підприємстві.

Зовнішні передумови функціонування підприємств зумовлюють зміни в способах, методах, моделях їх розвитку. Дані процеси з одного боку визначають потреби в трансформації потенціалу, з іншого – існуючий рівень по-

тенціалу впливає на здатність підприємств до розвитку. Така взаємообумовленість спрямовує подальше дослідження потенціалу розвитку на міждисциплінарній основі та використанні інноваційних практик, технологій і процедур у рамках наукових досліджень потенціалу розвитку підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кучкаров З. Методы концептуального анализа и синтеза в теоретическом исследовании и проектировании социально-экономических систем. Том 1 / З. Кучкаров. – М.: Концент, 2008. – 264 с.
2. Смирнов Є.В. Управління ресурсами підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Є.В. Смирнов. – К.: 2014. – 20 с.
3. Петренко Л.А. Циклічність ресурсного забезпечення діяльності підприємств / Л.А. Петренко, Н.В. Шевчук // Новітні тенденції розвитку управління підприємствами: монографія – К.: КНЕУ, 2011. – С. 163-172. – 257 с.
4. Смирнов Є.В. Гуманізація сутності ресурсів підприємства в економічній теорії / Смирнов Є.В. // Економічний часопис – XXI. Науковий журнал. – № 11-12(2). – 2012. – С. 32-36.
5. Barney J.B. Firm resources and sustained competitive advantage / J.B. Barney // Journal of management – 1991. – Vol. 17. – N 1. – P. 99-120.
6. Катяло, В.С. Еволюція теорії стратегічного управління: моногр. / В.С. Катяло. – 2-е изд., испр. и доп. – СПб.: Высшая школа менеджмента, 2008. – 548 с.
7. Управління розвитком компанії: навч. посібн. / В.А. Верба, О.М. Гребешкова. – К.: КНЕУ.
8. Гребешкова О.М. Моделі і управлінські технології розвитку економічної організації: системний підхід / О.М. Гребешкова // Економіка і підприємництво: збірник наукових праць. – 2007. – Вип. 19. – С. 74-80.
9. Принятие решений в управлении экономическими объектами: методы и модели: монография // Я.Г. Берсуцкий, Н.Н. Лепа, Т.С. Клебанова. – Донецк: Юго-Восток, 2000. – 276 с.
10. Педченко Н.С. Обґрунтування термінологічної конструкції системної категорії «потенціал розвитку підприємства» / Н.С. Педченко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 12(138). – С. 24-29.